

UNIwersytet GDAŃSKI

WYDZIAŁ NAUK
SPOŁECZNYCH
UNIwersytetu
GDAŃSKIEGO

INSTYTUT PSYCHOLOGII

Gdańsk, 26 września 2021

dr hab. Natasza Kosakowska-Berezecka, prof. UG

Instytut Psychologii

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytetu Gdańskiego

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agnieszki E. Łyś, pt. „Jawne i utajone postawy wobec przemocy seksualnej - rola usprawiedliwiania systemu i esencjalizmu biologicznego”, napisanej pod kierunkiem dr hab. Kamilli Bargiel-Matusiewicz (Wydział Psychologii UW) i dr Anny Studzińskiej (Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna).

Przedłożona rozprawa poszukuje odpowiedzi na dwa główne problemy badawcze:

- 1) czy przekonania na temat przestępstw seksualnych są powiązane z tendencją do ogólnego usprawiedliwiania systemu
- 2) jaką rolę w tej relacji pełnią przekonania o pochodzeniu różnic między płciami oraz seksizm ambiwalentny.

W swoich badaniach Autorka testuje główny model, w którym przekonania na temat przestępstw seksualnych przewidywane są za pomocą mediacji sekwencyjnej przez usprawiedliwianie systemu za pośrednictwem przekonania o biologicznym, jak również społecznym pochodzeniu różnic między płciami, a następnie seksizmu wrogiego.

W testowanym modelu uwzględnia, w celu eksploracji, seksizm dobrotliwy oraz również płęć jako kowariant. Zależności te w ramach jednego z zaprezentowanych badań są analizowane również w trzech kontekstach kulturowych zróżnicowanych pod względem równości płci: Polsce (najmniej równościowej ze względu na płęć), Węgrzech i Norwegii (najbardziej równościowej, wg. Gender Inequality Index, 2018). Autorka w swojej rozprawie podjęła również próbę analizy związku postaw ukrytych wobec przemocy seksualnej z

usprawiedliwianiem systemu, przekonaniami na temat pochodzenia różnic między płciami i seksizmem ambiwalentnym. Dodatkowo w projekcie dokonano analizy psychometrycznych właściwości polskiej wersji Updated Illinois Rape Myth Acceptance Scale i Attitudes Towards Male Rape Scale.

W celu rozwikłania stawianych problemów badawczych Autorka zrealizowała 13 badań empirycznych, z czego 5 z nich nazywa badaniami pilotażowymi, w których analizuje właśnie właściwości psychometryczne Updated Illinois Rape Myth Acceptance Scale (badania 1-3) i Attitudes Towards Male Rape Scale (4-5) oraz pozostałe 8 stanowi badania główne (6-13). Przeprowadzone w nich analizy są korelacyjne, poza jednym badaniem eksperymentalnym (Badaniem 7). Całość zamyka ogólna i sprawnie napisana dyskusja dotycząca uzyskanych wyników w ramach badań 1-13, zawierająca również wartościowe implikacje praktyczne uzyskanych rezultatów badań Autorki.

Przeprowadzone badania wykazały, że akceptacja mitów dotyczących zgwałceń jest powiązana z tendencją do ogólnego (czyli niezawężonego do kwestii różnic między płciami) usprawiedliwiania systemu. Tendencja do ogólnego usprawiedliwienia systemu pozwala przewidzieć akceptację mitów na temat zgwałceń za pośrednictwem przekonania o biologicznym, jak również społecznym pochodzeniu różnic między płciami, a następnie seksizmu wrogiego, ale nie dobrotliwego. Wynik ten wskazuje na to, że mity na temat zgwałceń na kobietach mogą być zatem zakorzenione zarówno w przekonaniach o biologicznym, jak i społecznym pochodzeniu różnic między płciami.

Nie udało się jednak w pracy wykazać związku między tendencją do ogólnego usprawiedliwiania systemu a utajonymi postawami wobec zgwałceń, postawami wobec akcji #metoo, oraz naciskiem na domniemanie niewinności sprawcy przestępstw seksualnych.

Zalety pracy:

1/ Po pierwsze, Autorka demonstruje bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu - wprowadzenie teoretyczne (choć dość skrótowe) stanowi interesującą i samodzielną integrację wiedzy na temat związków między usprawiedliwieniem systemu, akceptacją mitów na temat zgwałceń oraz potencjalną rolą ambiwalentnego seksizmu i esencjalizmu biologicznego.

2/ W przedstawionym projekcie badawczym Autorka bada powiązanie między usprawiedliwieniem systemu a przekonaniami na temat zgwałceń, które są poddane bardzo zróżnicowanej operacjonalizacji, co pozwala na szersze spojrzenie na związek usprawiedliwienia systemu z szeregiem bardzo istotnych kwestii społecznych – w prezentowanych badaniach (aż trzynastu, co stanowi imponującą liczbę badań, które, co ważne, zostały poddane uprzedniej rejestracji w OSF) mierzono 1) akceptację mitów na temat zgwałceń na kobietach, ale również

2) akceptację mitów na temat zgwałceń na mężczyznach (podkreślając tym samym, że ofiarami gwałtu mogą być zarówno kobiety, jak i mężczyźni), 2) utajone postawy wobec przestępstw seksualnych, 3) postrzeganie sprawcy i ofiary zgwałcenia, 4) postawy wobec akcji #metoo oraz 5) nacisk na domniemanie niewinności sprawcy przestępstwa seksualnego, 6) ocenę wiarygodności statystyk dotyczących przestępstw seksualnych.

3/ Ważną zaletą rozprawy jest próba kilkukrotnego potwierdzenia modelu, w którym przekonania na temat przestępstw seksualnych przewidywane są za pomocą mediacji sekwencyjnej przez usprawiedliwianie systemu za pośrednictwem przekonania o biologicznym, jak również społecznym pochodzeniu różnic między płciami, a następnie seksizmu wrogiemu – również w kontekście 3 różnych kontekstów kulturowych.

4/ Jeden z ciekawszych wyników prezentowanej pracy wskazuje na to, że w przypadku akceptacji mitów na temat zgwałceń na kobietach tendencja do ogólnego usprawiedliwienia systemu pozwala przewidzieć akceptację mitów na temat zgwałceń za pośrednictwem przekonania o biologicznym, jak również społecznym pochodzeniu różnic między płciami, a następnie seksizmu wrogiemu, ale nie dobrotliwego. Z kolei w przypadku akceptacji mitów na temat zgwałceń na mężczyznach relacja między usprawiedliwianiem systemu a akceptacją tych mitów jest mediowana przez przekonanie o biologicznym pochodzeniu różnic między płciami, a następnie dobrotliwość, ale nie wrogość wobec mężczyzn - to bardzo ciekawy wynik warty dalszych analiz i poszukiwań – wskazuje to, że esencjalizm biologiczny inaczej działa zatem na akceptację mitów na temat zgwałceń na kobietach niż na akceptację mitów na temat zgwałceń na mężczyznach.

4/ Autorka dokonała również analizy psychometrycznej dwóch naprawdę przydatnych narzędzi do badania mitów na temat zgwałceń (poskiej wersji Updated Illinois Rape Myth Acceptance Scale i Attitudes Towards Male Rape Scale). Dzięki temu Updated Illinois Rape Myth Acceptance Scale może być teraz używana na gruncie polskim w sposób wrażliwy kulturowo - również z uwzględnieniem istnienia 5-tego czynnika stanowiącego podskaleę związaną z usprawiedliwieniem zgwałceń dokonanych przez mężczyzn pod wpływem alkoholu (Podskala: Był po prostu pijany). Przydatna będzie również krótsza wersja polskiej tej skali stworzona przez Autorkę, szczególnie w ewaluacji interwencji edukacyjnych służących profilaktyce przestępstw seksualnych (o czym również wspomina Autorka w swojej rozprawie).

5/ Istotnym naukowo jest też wniosek płynący dotyczący tego, że przekonanie o biologicznym i społecznym pochodzeniu różnic między płciami nie są przeciwległymi krańcami jednego kontinuum, lecz mogą być osobnymi czynnikami – taki wniosek daje ciekawe implikacje teoretyczne do kolejnych badań.

Słabsze elementy pracy:

Część teoretyczna:

1/ Moje zastrzeżenia budzi konstrukcja całości pracy i opisu badań. Autorka w części teoretycznej opisuje ważne dla przeprowadzonych badań konstrukty oraz wybiera i przedstawia badania oddające proponowane przez nią wzajemne relacje pomiędzy zmiennymi analizowanymi w badaniach – jednak opis ten jest momentami bardzo skrótowy i nie wyprowadza w sposób jasny problemów badawczych badania, nie wyczerpuje listy zmiennych stosowanych w badaniach (np. nastrój i jego związek z postrzeganiem ofiar i sprawców gwałtów) oraz nie opisuje dokładnie mechanizmów wyjaśniających relacje między zmiennymi testowanymi w hipotezach. Myślę, że brakuje tutaj pewnego prostego schematu opisu, który mógłby wskazać na najistotniejsze aspekty pracy i jaśniej określić cele prezentowanych badań – na jakie nowatorskie pytania badawcze prowadzone badania znajdą odpowiedź i jaką lukę w literaturze wypełnią i następnie konkretne wskazanie, o jakie nowe treści została literatura przedmiotu poszerzona – polecam taki sposób ujęcia celów pracy zarówno we wstępie teoretycznym wieńczącym w syntetyczny sposób wszystkie problemy badawcze analizowane w rozprawie, jak również ten schemat może mieć zastosowanie w opisie wstępu do poszczególnych badań. Dodatkowo przydałoby się w podsumowaniu części teoretycznej pokazać, w jaki sposób poszczególne badania łączą się ze sobą i czemu są w takiej kolejności przedstawione.

2/ Praca doktorska napisana jest w języku polskim, zatem dla czystości wyводу oraz spójności językowej sugerowałabym konsekwentne używanie języka polskiego – w pracy pojawiają się angielskie wyrażenia, które przecież mają odpowiedniki/tłumaczenie polskie – czemu Autorka używa *słów manipulation check*, „*gender-specific system justification*” albo zapisuje tytuły skal oraz podskal w języku angielskim? W celu upowszechnienia i promowania uzyskanych wyników badań na gruncie polskim (również poza środowiskiem akademickim) stosowanie polskiego nazewnictwa jest bardzo potrzebne, szczególnie w kontekście badań o tak ważnej tematyce społecznej.

Hipotezy:

1/ Problemy oraz hipotezy zostały poprawnie sformułowane, jednak zabrakło bardziej rozbudowanego ich uzasadnienia - brakuje opisu mechanizmów wyjaśniających związki między poszczególnymi zmiennymi. Osoba czytająca tekst zbyt wielu rzeczy musi się domyślać albo sama dopowiadać. Na przykład w przeprowadzonym przez siebie badaniu eksperymentalnym (badanie 7) Autorka założyła, że biologiczne wyjaśnienie różnic między płciami będzie

prowadziło do wzrostu stereotypowego postrzegania przestępstw seksualnych, zaś wyjaśnienie społeczne będzie miało odwrotny efekt – jaki mechanizm może tę relację wyjaśnić? – warto szerzej w pracy opisywać mechanizmy wyjaśniające relacje między zmiennymi szczególnie, że w przypadku podanego przykładu uzyskane wyniki wskazują na odwrotny efekt do zakładanego w hipotezach. Z kolei w badaniu 8, przeprowadzonym w Norwegii, Polsce i na Węgrzech – argumentując konieczność porównań akceptacji mitów na temat zgwałceń w różnych kontekstach kulturowych Autorka przytacza różne wyniki wskazujące na to, że tendencja do akceptacji mitów na temat zgwałceń w krajach o wyższych wskaźnikach równości płci w porównaniu z krajami o niższych wskaźnikach czasami w niektórych badaniach jest niższa, a w niektórych wyższa. Zatem nie jest do końca jasne, na czym Autorka opiera swoją hipotezę, w której zakłada, że poziom akceptacji mitów na temat zgwałceń wśród Polaków jest wyższy, niż wśród Norwegów, ale niższy, niż wśród Węgrów. W jaki sposób poziom równości płci na poziomie kraju może przekładać się na akceptację mitów na temat gwałtów na poziomie indywidualnym? – oczekiwałabym szerszego opisanie tego mechanizmu – np. uwzględniając potencjalną rolę ambiwalentnego seksizmu, który jak wiemy z badań Petera Glicka i Susan Fiske jest negatywnie skorelowany z wskaźnikami równości płci: (Glick, P., & Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109.

Metoda i analiza:

1/ Wymagana wielkość próby została obliczona za pomocą programu G-Power jedynie w kilku badaniach – jak określono wymaganą wielkość próby w pozostałych badaniach?

2/ W badaniu 8, w którym Autorka porównuje wyniki z Norwegii, Polski i Węgier nie znajdują wyników dotyczących równoważności skal pomiarowych. Jest to konieczne, by móc dokonać porównań i badać relacji pomiędzy wynikami pomiaru w badanych grupach. Jest to jeden z najbardziej polecanych sposobów, który pozwala na zdobycie przez badacza/badaczkę (względnej) pewności, że uzyskane przez niego/nią wyniki analiz danych przedstawiają rzetelny i trafny obraz badanego zjawiska uprawniając do dalszego testowania hipotez głównych o związkach pomiędzy zmiennymi czy różnicach średnich pochodzących z danych z różnych grup kulturowych (por. Bender & Adams, 2021). Brak potwierdzenia równoważności pomiarowej w trzech badanych grupach oznacza, że nie wiadomo czy ten sam konstrukt badamy w Norwegii, Węgrzech i Polsce. Być może tej równoważności nie ma w przypadku badanych zmiennych (tendencji do usprawiedliwienia systemu, akceptacji mitów na temat gwałtów, ambiwalentnego seksizmu czy esencjalizmu biologicznego) stąd też testowany model nie okazał się trafny w przypadku próby międzynarodowej, ponieważ badane konstrukty

zachowują się inaczej w każdym z badanych kontekstów kulturowych. Sugeruję zatem w kolejnych badaniach stosować analizę równoważności skal pomiarowych. Podobnie z tego powodu, jedna z konkluzji Autorki, iż Gender Inequality Index (UNDP, 2018) nie jest najlepszym wskaźnikiem postaw i przekonań związanych z płcią jest trochę bezpodstawną – w celu weryfikacji hipotez dotyczących związków między zmiennymi na poziomie kraju a zmiennymi na poziomie jednostki wymaga wielopoziomowej analizy danych, której Autorka nie dokonała w swojej pracy.

Wnioski:

5/ W pracy jest wiele wniosków, które pozostają bez głębszego wyjaśnienia i nie pozwalają np. wyjaśnić, czemu pewne założenia w pracy nie uzyskały potwierdzenia. Poniżej podaję przykłady takich niewyjaśnionych momentów - pozostawiają mnie z pewnym niedosytem naukowym:

- nie jest jasne dlaczego Autorka w swojej pracy zdecydowała się skupić na związku między usprawiedliwianiem systemu a przekonaniem o biologicznym pochodzeniu różnic między płciami i uznała usprawiedliwianie systemu jako zmienną niezależną, a nie jak poprzednio jako kowariant?

- przekonanie o społecznym pochodzeniu różnic między płciami jest skorelowane dodatnio z postrzeganymi korzyściami z #metoo, natomiast przekonanie o biologicznym pochodzeniu różnic między płciami nie jest w żaden sposób powiązane z postrzeganymi korzyściami z #metoo – czym to Autorka mogłaby szerzej wyjaśnić?

- Attitudes Towards Male Rape Scale nie ma wykazanej trafności teoretycznej i cechuje się niską stabilnością bezwzględną – z czego może to wynikać? To obniża przydatność stosowania tego narzędzia na gruncie polskim, jednak skala została użyta w kolejnych badaniach prezentowanych w rozprawie – czemu?

- Jeden z wyników wskazuje na to, że zakładana zależność między przekonaniem na temat pochodzenia różnic między płciami, a postrzeganiem domniemania niewinności nie jest mediowana przez żadną z form seksizmu ambiwalentnego – czym to można wyjaśnić?

- Badanie 11: Nie stwierdzono korelacji między usprawiedliwianiem systemu a postawami wobec #metoo - związek między postawami wobec #metoo a przekonaniem na temat pochodzenia różnic między płciami nie są mediowane przez seksizm ambiwalentny – jaki inny mechanizm może odpowiadać z ten związek?

Inne drobne kwestie:

1/ Tytuł rozprawy nie do końca oddaje treść pracy – istotną zmienną uwzględnianą w analizowanych modelach jest ambiwalentny seksizm, jednak nie pojawia się on w tytule pracy – dlaczego?

2/ Niektóre z przeprowadzonych badań były prowadzone on-line zatem Autorka mogła opisać, czy zastosowała pytania kontrolne, sprawdzające uważność osób badanych. Ze względu na pojawiające się kontrowersje związane z rekrutacją osób przez Internet, warto stosować choćby bardzo podstawowe miary kontroli wypełniania ankiet (np. czy osoby wypełniające ankietę w ogóle czytają pytania).

3/ W pracy też zdarzają się pewnie nieprecyzyjne stwierdzenia – np. domniemania niewinności (str. 22); lub Autorka pisze, że *niektórzy badacze podkreślają, że otwarcie wyrażane stereotypy są coraz mniej akceptowane społecznie i mają nowe, subtelne formy, jak rasizm nowoczesny czy seksizm nowoczesny (str. 59)* – jakie stereotypy wobec kogo?

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że bardzo doceniam wartość merytoryczną rozprawy. Autorka wykazała się dobrym poziomem wiedzy teoretycznej w zakresie społecznej psychologii rodzaju. Dowiodła posiadania umiejętności samodzielnego prowadzenia badań empirycznych oraz zaawansowanej analizy danych. Przeprowadzone badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma dużą wartość poznawczą i społeczną. Nie bez znaczenia jest aspekt aplikacyjny, który został naprawdę ciekawie opisany przez Autorkę. Uwagi krytyczne przedstawione w recenzji stanowią rekomendacje w przypadku przygotowania kolejnych publikacji i dalszych kroków promujących wyniki obu badań.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja mgr Agnieszki Łyś, pt. **”Jawne i utajone postawy wobec przemocy seksualnej - rola usprawiedliwiania systemu i esencjalizmu biologicznego”** – spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą o tytułach i stopniach naukowych z 2003 r. i wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki E. Łyś do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Gdańsk, 26 września 2021

Natasza Kosakowska-Berezecka

